

Fra en svunden tid

Erindringer af Elisabeth Rübner-Petersen (†).

Nedenstående erindringer fra Åstrup sogn er nedskrevet kort efter Historisk Samfunds stiftelse af frk. Elisabeth Rübner-Petersen, der tilbragte sin barndom i sognet. Hun er født i Ørting præstegård 19. decbr. 1859, hvor hendes fader, Jørgen Kristjan Leonhard Petersen var personel kapellan hos sin fader. Han var 31. juli 1857 blevet gift med Emilie Lovise Ottilia Tinghus, født i Katstrup ved Horsens. Hendes fader var landinspektør og premierløjtnant.

8. decbr. 1860 blev Petersen kaldet som sognepræst til Åstrup og Starup. Pastor Høgsbro Østergaard, Åstrup, har været så venlig at meddele, at Petersen endnu huskes af de gamle i sognet. Han var meget ude omkring i hjemmene, også til gilder, og var meget god mod børnene. Han var ikke nogen god taler, var opereret for hareskår, men det, han sagde, var godt. Han havde forbindelse med Askov højskole, havde betydelige kundskaber, navnlig i sprog. Han var fordringsløs, jævn og elskværdig. Fru Petersen døde 4. marts 1878. 24. febr. 1880 giftede han sig 2. gang med Elma Laura Magdalene Sparrevohn, en datter af sognepræsten i Sneum-Tjæreborg. 3. decbr. 1874 blev han forflyttet til Janderup-Billum, hvor han døde den 12. jan. 1892. Hans søn Henrik Rübner-Petersen vil være kendt på disse egne som grundlæggeren af Esbjerg statsskole.

Frk. Elisabeth Rübner-Petersen var sygeplejerske på Blegdamshospitalet i København, hvor hun døde den 2. april 1909.

Foruden nærværende barndomserindring har hun skrevet en slægtsbog, specielt om familiens liv i Hejlskov præstegård, hvor bedstemoderen var én af tre betydelige søstre.

Når man nu — efter en længere årrækkes forløb — besøger Jyllands afsides egne eller de egne, man i forrige dage regnede for afkroge, ses det, hvorledes tiden med sin rivende udvikling har forandret hele præget. Skønt vi ikke kan sige: »Ak! hvor forandret!« må det dog indrømmes, at ejendommelighederne derved udviskes og forsvinder.

På kryds og tværs gennemskæres Jylland nu af jernveje, togene suser forbi, og lokomotivet lader sin travle fløjten høre alle vegne.

For ca. 40 år siden var min fader præst i Åstrup, et hedesogn mellem Ribe og Varde, i den såkaldte jydepotteegn. Da fader blev kaldet til dette embede, måtte vi køre den lange vej fra Århus til Åstrup på åben vogn i 3 sludfulde novemberdage. Jeg husker godt den trættende rejse og vor glæde, da vi nåede så vidt, at vi kunne skimte præstegårdens gule længer. I Åstrup tilbragte vi lykkelige og fredelige år, og jeg gemmer mange erindringer derfra, som netop står særlig tydeligt for mig, fordi den tids liv i mange retninger, bl. a. ved sin nøjsomhed, var så forskelligt fra nutidens.

Præstegården var gammel og dårlig, bjælkeloftet lavt og væggene kun hvidkalkede. Møblerne — hvoraf de fleste stammede fra mine bedsteforældres hjem — var yderst tarvelige, tæpper var en luksus, vi ikke kendte, — og dog var der mange andre end børnene herfra, der fandt dette præstegårdshjem meget hyggeligt. Her var stor gæstfrihed, sognefolkene kom derfor ofte i præstegården, de følte, de var velkomne, og selv var de altid glade

ved at træffe »ham sjæl«, eller »hend' sjæl«, som nogle af de ældste endnu benævnedes præsten og præstekonen. Søndag efter gudstjenesten samledes her især mange; der var åbent hus og åbne hjerter for sognefolkene og for deres sorger og glæder.

Det daglige liv i præstegården var arbejdsomt og meget nøjsomt, for Åstrup var kun et lille embede, og mange skulle leve deraf. Fader underviste selv alle sine børn, og moder syede og spandt flittigt dagen igennem. Men måtte der end passes nøje på alt for udkommets skyld, var her dog aldrig tale om rastløs travlhed eller slid, og åndelige interesser blev ikke forsømte. F. eks. blev der altid holdt en mørknings hviletime, inden aftenarbejdet begyndte; den anvendtes til samtaler og fortællinger om den ældre slægt, om faders og moders ungdom og oplevelser o.s.v. Jeg husker således blandt mange andre ting, når moder fortalte om sine oplevelser fra »Slavekrigen«. Hun blev dengang, tillige med et par unge kusiner fra herregården Brandberg ved Vejle, over hals og hoved sendt til Fyn. Der kom nemlig det ene bud efter det andet om, hvorledes slaverne huserede, skændte og brændte; nu var de her, og nu var de der. Ja, fra bakker uden for gården mente man at kunne se røgen fra forskellige landsbyer, der brændte. Panikken greb alle. Sølvstøjet blev gravet ned i haven, og de unge piger sendt bort under sikker eskorte. Det sidste, de så, idet de kørte bort, var stedets gamle præst, der bevæbnet med en plejl og ridende på sin lille islandske hest kom for modigt at slutte sig til herregårdens bevæbnede mandskab, efter først at have gemt kone, børn og tjenestepiger i skoven under en skrænt.

Faders fattige studenterår, da han måtte ernære

sig selv ved informationer, var også en rig kilde til underholdning for os, og ved at høre derom følte vi os »så lunt inden døre«.

Disse skumringstimer, når husstanden var samlet, og ilden lyste fra kakkellovnen, var både hyggelige og udviklende for os alle, men især for den opvoksende slægt.

Bagefter samledes vi med vore arbejder om de hjemmestøbte tællelys, — med undtagelse af fader, der anvendte aftenen til sine egne studier.

Postgangen til Åstrup var meget langsom; indtil 1873 fik vi kun breve og aviser 2 gange om ugen, — de blev hentede af et bud på brevsamlingsstedet i Holsted, hvor brevene opbevarede i en cigarkasse, og hvem, der havde lyst, kunne gennemsøge bunken — rimeligvis en af grundene til, at breve ret jævnlige gik tabt. Afdøde stiftsprovst Claudi fra Ribe fortalte engang ved en visitats, at når han på samme dag skrev til St. Petersborg og til Åstrup præstegård, fik han svar fra St. Petersborg først, og det skønt han regnede fader for en af de akkurateste præster i sit provsti.

Men til trods for, at sognet dengang ikke havde megen forbindelse med omverdenen, var nationaldragten allerede meget gået af brug. Jeg kan dog mindes, at jeg i min barndom har set enkelte gamle mænd, der brugte knæbenklæder, lange hvide strømper og kofte, men det var allerede dengang sjældent, hvorimod gamle koner langt senere gik med det pyntelige, fint krusede sæt på hovedet og korsklæde, men for omtrent en snes år siden forsvandt de sidste.

De smukke bondestuer med udskårne møbler, tintallerkenrækken hen med loftet og det blanke messingfad på bilæggerovnen sås dengang endnu

almindeligt. Nu ser man næppe sådanne hjem i egnene, hvor de hørte hjemme, — hvad der dengang hyggede i bondestuerne, pynter nu i rige, fornemme huse eller findes samlede på museer.

En del ejendommelige skikke husker jeg, som endnu for ca. 40 år siden dels var almindelige, dels brugtes endnu. Især var det skikke og sædvaner, der knyttede sig til gilder og festligheder, vi havde lejlighed til at se.

Til bryllupper var det en ufravigelig skik, at bruden skulle køre til kirke uden noget over krans og slør. Lukkede vogne kendtes ikke der på egnen, så det kunne undertiden være en meget kold fornøjelse. I slutningen af 60erne brugtes også, at brudepigerne skulle have et sammenlagt »kaste-klæde« over armen til pynt; det måtte ikke tages på, selv om det var nok så koldt.

Engang viede min fader et ungt par, hvor bruden var syg af rosen i ansigtet, — men brylluppet kunne ikke opsættes, for gildet var lavet til. Bruden kørte $\frac{1}{2}$ milsvej til kirken, trods sygdommen, med flagrende slør i sne og forst. Hun overholdt derved skik og brug — men 14 dage efter blev hun, som lig, bragt den samme vej hen.

De store bryllupper med tre dages gilde var endnu dengang ret almindelige. De to første dage sad brudeparret til højbords, den tredie dag derimod, da der trakteredes med levninger — øllegrød og afskåren steg —, sad vært og værtinde til bords, og brudeparret vartede op.

Ved bordet sad præstens ved siden af brudeparret. Præstekonen øste suppen op af en terrin til de nærmest siddende, — længere ned ad bordet stod hvide fade med suppe, hvortil man langede hver med sin ske. Efterhånden som de tømtes, blev der

fra køkkenet hentet mere ind i kander, som af de travle opvartersker — med et klask — hældtes i fadene, så suppesprøjtet stod ud over bordene. Til at bære suppen ind benyttedes undertiden hvide genstande af fajance, forsynede med én hank; at disse egentlig var bestemt til ganske anden brug, generede vist ikke gæsterne.

Til barselgilder trakteredes der med sagosuppe, flæsk med sennep og risengrød. Det betragtedes — dog ikke ved øverste bordene — som en udmærket spas, når man kunne få et fad grød tømt, uden at skafferen mærkede det. En god klat grød blev listet over i nabofadet, og alle, der kunne nå, skyndte sig at spise resten. Når fadet var tomt, hamredes pludseligt af alle kræfter med skeerne på kanten, og skafferen kom farende, yderst ulykkelig over ikke at have sørget bedre for gæsterne.

Der kom ofte syge til moder om råd og hjælp, for der var langt til læge; at hente doktor var en kostbar historie, som man betænkte sig på. »Nu har Niels Persens søn ikke langt igen«, hørte jeg engang en kone sige, »der er skikket bud efter doktoren.« Doktorbesøg regnedes for dødstegn.

Når den syge var død, samlede alle tanker om at vise den afdøde »den sidste ære«. Foruden at følge den døde til det sidste hvilested bestod denne i det store begravelsesgilde. Der blev derfor travlt i hjemmet, hvor der skulle gøres forberedelser til »kistelæg« (det er, at konerne samles 2 dage før begravelsen for at se det pyntede lig) — og selve begravelsesgildet med mad og drikke i overflødighed.

Først blev der gjort aftale med den vigtigste person ved gilderne, nemlig køksen (kogekonen), og derefter med præsten, og så blev bydemanden —

efter først at have lært sin lange indbydelsesramse udenad — sendt til alle slægtninge og fra sted til sted i bydelaget. Indbydelsen — der i reglen indbefattede alle husets beboere — lød ofte på et meget tidligt klokkeslet, f. eks. mindes jeg, at vi engang blev bedt til møde i begravelsesgården kl. 6 en vintermorgen; — kom vi imidlertid kl. 10 à 11, var det altid god tid.

Engang bydemanden var i præstegården for at byde til en ung gårdmands begravelse, et sted, hvor der var dyb sorg, havde vi netop besøg af en dame, der var kendt på egnen. »Frøknen må da enneken komm' med«, sagde bydemanden venligt, da han så hende, »det var da gjævt, De kund' få den fornywels' med.«

Undertiden blev jeg bedt til »sørgepige«, hvilket bestod i, at jeg, tilligemed de andre »sørgepiger«, skulle gå lige efter kisten i ligfølget.

I gildegården blev der hilst på de sørgende med ordene: »A ønsker dig glæd' for din sorre.«

Efter ankomsten spiste vi frokost og drak kaffe, — jeg har været med til at spise i ligstuen, hvor bordene stod dækkede i hestekoform omkring den åbne kiste.

Når alle var forsynede, blev »liget sunget ud«, og der toges afsked med den døde, idet alle slægtninge gik hen og klappede eller berørte ligets pande og hænder. En sådan afsked fandt *altid* sted og i overværelse af hele forsamlingen, — jeg har endogså set den, hvor en dreng var død af difteritis; det var dengang fastslået skik og brug.

Ligeledes brugtes det, at kvinderne, navnlig af den nærmeste slægt, skulle møde i kåbe og tilbundne om hovedet ved kirken, selv om det var på en hed sommerdag.

Efter selve begravelsen fulgte man tilbage til hjemmet, til det solide middagsmåltid, der efterfulgtes af kaffe og kage, aftensmad og atter kaffe og kage. Før man havde deltaget i alt dette, havde man ikke gjort sin skyldighed mod den afdøde. Kun præstens blev det ikke taget ilde op, at de »brød laget« og tog hjem efter middagskaffen. Mellem måltiderne faldt talen som oftest på, hvilke varsler der var set før dette dødsfald, der var jo næsten altid »mærket noget«, som familien dengang ikke havde tænkt noget ved, men som nu var klart som dagen. Derefter gled talen af sig selv hen på, hvilke andre »mærkelige« ting man havde oplevet. Det var især konerne, der drøftede disse emner, men mændene kunne dog også give deres besyv med i laget. Således hørte jeg engang en gammel mand fortælle følgende: »Ja, jeg har da også »mærket« noget, som var noget »sært«. Det er da nogle år siden, for det var, da jeg var ungkarl. Jeg kom forbi der, hvor nu Kræn Peisen bor ved den ny vej, men da gik der kun et hjulspor forbi. Jeg gik så'n i min' egn' tanker, — lig' med et kund' jeg ikke komm' hen ad vejen, om det aldrig gjaldt det, — men hvad der holdt imod, — ja, det vidst' jeg jo ikke, — nå til sidst mått' jeg ind på marken, og så kom jeg da udenom stedet og forbi. Nå, jeg tænkt' nu ikke mer' ved det, men så 14 dage efter død' manden der i huset, og da de skuld' afsted til kirken med ham, blev kisten sat på vejen, inden de kom på vognen, — så forstod jeg 'et jo.«

Ved sammenkomster og gilder var kortspil næsten altid mændenes underholdning. Kunde det slet ikke lade sig gøre at få kortene frem, hørte man den ene gaben mere højlydt end den anden, og ugenerte bemærkninger om, »at den dag fik da al-

drig end'«, — ytringer, der slet ikke stødte vært og værtinde, de gjorde jo deres pligt, sørgede for mad og drikke, og når der ikke var noget forsømt dermed, var gildet vellykket.

Et af de elskværdige, stærkest fremtrædende karaktertræk hos folk der på egnen, som hos de fleste jyder, er deres velbekendte gæstfrihed. Men det passer dog ikke, hvad Hostrup skrev: »Ikke der spørges om hvem eller hvad«, det skulle der netop altid gøres rede for, — dog ikke som vilkår for gæstfriheden, men af interesse for at høre lidt fra omverdenen.

Et af de mest gæstfri mennesker, jeg har kendt, var gamle Kirsten Munk i Terpling. Hun, der hørte til mine forældres bedste venner, var en af de sidste, der gik med de smukke gamle hovedsæt. Vi blev altid modtagne med den allerstørste hjertelighed i hendes hjem, og hun nødede og »pressede« os så velment til at spise og drikke, så længe det var os muligt at få noget ned.

Hun havde oplevet mange »sære« ting, som hun for resten altid omtalte med en vis hemmelighedsfuldhed. Der hviskedes også stille om, at hun var »klog kone«, hun kunne nemlig »læse« over hugormebid, »stille blod« og kurere tandpine, — men slige emner drøftede hun aldrig med præstens.

Hvad der morede os meget at høre hende fortælle om, var et besøg, hun engang havde haft af Frederik d. 7. som kronprins. Han var i besøg på Nørholm og havde — på en længere jagttur — forvildet sig og kom med en af sine kavalerer ind i Kirstens gård for at spørge om vej. Hun fortalte ligefrem og jævnt derom, og jeg vil prøve på at gengive tildragelsen med hendes egne ord.

»Der kom tow grow fin kaahl ind i e stouw, aa

saah' godaw. A spur dem jo om, hur de kom fraa, — aa den jenn han swaar, te han waa den, der sku' wær kong', — aa han waa saa møj grow swolten.

A bød dem walkommen aa bad dem sid ned, law a fæk æg i e pand'. A gik saa ud i e kjøkken aa lawed' ræt en grum æggekaagh'. Men det waared' ett' swaar læng', saa kom han ud og holdt snak. Han vild' ha' beskein om, hwa de war a fyred' op med. »Det war lysklyhn*)«, saah a. Han bad' saa om han maatt' tej en stykk' med te Kjøbenhavn. »Ja li' saa manne, som han vild' ha'«, saah a. Saa tow han rætt' en fine silkeklud op aa e lomm' aa swøvt om e lysklyhn, aa gjemt 'en.

Da de had' spist, saah han saa manne tak, aa vild' betaahl 'et, men de vild' a reele ett ha; a saah, han sku' illywel wæhr saa møj walkommen en aahn gang.«

Efter nogle års forløb blev min fader forflyttet, men det var en sorg for os alle at forlade dette sted og alle vore kære venner, og kun gode minder bragte vi med derfra.

Da vi ved afrejsen kom til gamle Kirsten for at sige farvel, fornægtede hendes gæstfrihed sig heller ikke til slutning. I afskedens vemod trykkede hun faders hænder og sagde: »Saa vil a be præisten og fruene og aall' e bø'en, at de vil kom herhen, naar a æ dø, te mi begrawels, — aa kom nu ennekken aalsammens.« Kirsten vilde gerne have

*) En art harpiksholdig tørv, der i fattige egne af Jylland brugtes — ikke alene til at fyre op med, men også til belysning. Konen og pigerne sad da ved ovnen og spandt og kartede, medens »karlfolkene« i den mørkere del af stuen »bandt simer« — snoede halmreb — eller med piben i munden drev tiden hen.

haft bestemt løfte om det, men fader mente, det dog ikke var værd at tale derom endnu.

Kirsten levede også i mange år, efter at hun havde bedt til sin egen begravelse, men hun har dog nu i over en snes år hvilet under grønsværet på hedekirkegården, sammen med så mange andre af mine barndomsvenner, der hører til i mindet om »den svundne tid«.
